

Makalenin geliş tarihi: 19.07.2019

1. Hakem rapor tarihi: 08.08.2019

2. Hakem rapor tarihi: 20.08.2019

Makalenin yayına kabul tarihi: 20.08.2019

YENİ ZELANDA TERÖR SALDIRISININ TİPOLOJİSİ; ETNİSİTE KURAMLARI ÇERÇEVESİNDE ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Levent YİĞİTTEPE (*)

Orhan BATTIR (**)

Öz

Etnisite, millet, milliyetçilik ve bunlara bağlı olarak etnik sorunların ulus devletlerin kurulmaya başlamasıyla birlikte modernitenin bir sonucu mu olduğu, yoksa insanlık tarihiyle birlikte mi var olageldiği konusunda farklı kuramsal yaklaşımlar söz konusudur. Primordialist (ilkçi) ve perennialist (eskilci) yaklaşımlar etnisitenin, insanın var oluşuyla birlikte doğal ve verili olduğunu ya da en azından başlangıcı tam olarak bilinemeyecek kadar eskiye dayandığını ileri sürmektedir. Modernist yaklaşımlar ise etnisite, millet ve milliyetçilik gibi olguların birkaç yüzyıllık bir geçmişe sahip olduğunu, kendi iktidarlarını ve çıkarlarını korumak adına -etkili bir araç olarak- siyasi elit tarafından kurgulandığını ileri sürmektedir. Hangi yaklaşım merkeze alınsa alınsın modern dönemde insanlar ve/veya toplumlar arasındaki her türden ayrımcılığın ve buna bağlı hak ihlallerinin temelinde -dolaylı da olsa- etnik sorunların yer aldığı görülmektedir. Etnisite ile ilgili konuların insanların duygularına hitap ettiği ve bu yüzden aşırılıklara yol açtığı tartışmasızdır. Dolayısıyla etnik sorunlar ırkçılık başta olmak üzere her türlü aşırılıkçı ayrımcılığın kaynağı olarak kabul edilmek durumundadır. 15 Mart 2019 tarihinde Christchurch kentindeki iki camide gerçekleştirilen, tamamen masum sivillerin canice katledildiği Yeni Zelanda saldırısı Avrupa'da son yıllarda yükselen radikal sağcı sosyolojik ve politik eğilimlerden bağımsız düşünülmemelidir. Bu çalışmada Yeni Zelanda saldırısının gerçekleştirildiği ülke, hedef kitle/kurbanlar, eylemin kurgusu ve saldırganın mesajları bağlamında eylemin niteliği ve motivasyon kaynakları ile ilgili olarak etnisite kuramları çerçevesinde değerlendirmelere yer verilmiştir. Etnisite kavramının çerçevesi çizilirken ve etnisite kuramları izah edilirken geniş bir literatür taraması yapılmış, etnik temelli sorunları Yeni Zelanda saldırısı ile ilişkilendirirken de yazılı ve görsel medyada olayla

*) Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, (e-posta: lyigittepe@kmu.edu.tr). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2508-5501>

**) Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, (e-posta: obattir@kmu.edu.tr). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6856-8351>

ilgili güncel haber ve yorumlara göz atılmıştır. Sonuç olarak Yeni Zelanda saldırısının “küresel etnik terör” nitelenmesine karşılık geldiği bulgusu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Etnisite, Etno-sembolizm, Irkçılık, İslamofobi, Küresel Etnik Terör.

JEL Kodları: F50, F51, F59.

Typology of New Zealand Terror Attack; A Critical Evaluation on Frame of Ethnicity Theories

Abstract

There are different theoretical approaches as to whether ethnicity, nation, nationalism, and consequently ethnic problems are the results of modernity with the beginning of establishment of nation-states or they exist with human history. Primordialist and perennialist approaches claim that ethnicity is natural and given with the existence of man, or at least dates back to an unknown age. Modernist approaches claim that phenomena such as ethnicity, nation, and nationalism have a history of the several centuries and have been constituted by the political elite as an effective means to protect their own power and interests. Whichever approach is centralized, it is seen that, in the modern era, ethnic problems, albeit indirectly, are included at the basis of all kinds of discrimination between people and / or communities. It is undisputed that issues related to ethnicity appeal to people's feelings and therefore cause to extremes. Therefore, ethnic problems should be accepted as the source of all kinds of extremist discrimination, especially racism. The attack on New Zealand on March 15, 2019 at two mosques in Christchurch, where innocent civilians were massacred, should not be considered independent of the radical right-wing sociological and political trends in Europe in recent years. In this study, the evaluations were made within the framework of ethnicity theories regarding the nature of the action and sources of motivation in the context of the New Zealand attack, the target victims, the fiction of the action and the messages of the attacker. While the concept of ethnicity is outlined and explaining the theories of ethnicity, a comprehensive literature review was conducted, and while linking ethnic-based problems with the attack on New Zealand, current news and interpretations about the event were reviewed in the written and visual media. As a result, it was shown that the New Zealand attack corresponds to the character of “global ethnic terror”.

Keywords: Ethnicity, Ethno-symbolism, Racism, Islamophobia, Global Ethnic Terror.

JEL Codes: F50, F51, F59.

Giriş

Tarihsel süreçte toplumların yaşadığı siyasi ve sosyolojik olumlu/olumsuz dönüşüm evrelerinin ya da insanlığın maruz kaldığı büyük trajedilerin temelinde din ve inanç ayırılıklarının, ekonomik çıkar çatışmalarının ve farklı boyutlarıyla da olsa etnik sorunların

yer aldığı görülmektedir. Söz konusu çatışma ve sorun alanlarından her birinin toplumları, devletleri ve nihayet uluslararası sistemi derinden etkileyebilme potansiyeli taşıdığında şüphe yoktur. Ancak günümüzde, küreselleşmeyle birlikte, uluslararası sistemde ekonomik, politik, kültürel, dini ve etnik sorunların birbirinden tamamen ayrı düşünülmesi neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Bu nedenle geniş sosyo-politik etkileşim potansiyeli taşıyan olayların sadece görünen yüzüyle değil, arka planında gizli pek çok farklı açıdan ele alınarak değerlendirilmesi, sorunun doğru anlaşılması ve tutarlı politikalarla çözüm önerileri getirilmesi açısından önemlidir. Yeni Zelanda'nın Christchurch kentindeki iki camide, 15 Mart 2019 tarihinde, tamamen masum sivil insanlar doğrudan hedef seçilerek gerçekleştirilen ve tüm dünyada ve özellikle Müslüman toplumlarda derin infiale yol açan terör saldırısı da bu anlamda, gerek gerçekleştirildiği ülke ve yöneldiği kitle, gerekse eylemin kurgusu ve dünyaya verilmek istenen mesaj açısından çok yönlü incelenmesi gereken olayların başında gelmektedir.

Yeni Zelanda terör saldırısının, saldırganın kimliğinden ve kişiliğinden bağımsız olarak¹; öngörülebilirliği, motivasyon kaynakları ve olası reaksiyonlar bağlamında içerdiği şiddet/çatışma potansiyeli açısından değerlendirildiğinde, bireysel ya da marjinal bir eylem olmadığı, aksine kritik öneme haiz bir küresel güvenlik sorunu olduğu açıktır. Bunun yanında bireysel bir öfkenin ya da orantısız tepkinin çok ötesinde, bu terör saldırısının dünya genelinde etnik ayrılıkçı propaganda unsurlarını da içeren kolektif bir nefretin yansıması görünümünde olduğu söylenebilir. Gerek saldırıda kullanılan silahların üzerinde yazılı olan nefret içerikli ifadelere gerekse saldırganın yayınlamış olduğu, “manifesto” olarak lanse edilen mesajların içeriğine bakıldığında ise sorunun çok boyutlu ve çok daha derin olduğunu görmek mümkündür. Bu nedenle Yeni Zelanda terör saldırısını sadece görünen yüzüyle ve güncel yabancı düşmanlığı söylemleri çerçevesinde ele almak yerine tarihsel arka planına dair değerlendirmeler yapmaya ihtiyaç vardır. Bu çalışmada Yeni Zelanda terör saldırısı, etnisite kuramları çerçevesinde ele alınarak özellikle Avrupa’da yükselen aşırı sağcı siyasi eğilimlerle ve göçmen karşıtı, ırkçı yaklaşımlarla ilişkili yönleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Bunun için öncelikle etnisite kavramına ve kuramlarına kısaca değinilecek, güncel etnik sorunlar bağlamında etnik temelli ayrılıkçı/ayırımı eğilimler ve etnik terör kavramı üzerinde durulacaktır. Devamında ise Yeni Zelanda terör saldırısının kurgulanış ve oluş biçimi ile amacı ve verilmeye çalışılan mesajlar bağlamında, etnisite kuramlarının öngörülerine karşılık gelip gelmediği üzerinde değerlendirmelere yer verilecektir.

1. Etnisite Nedir? Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Sosyal bilimlerin hemen her alanında üzerinde çalışılan konu ile ilgili kavramsal ve kuramsal çerçevenin belirlenebilmesi adına o konu hakkında temel kavramların kökenlerine ve tarihsel gelişimine değinerek tanımlanması ve ne olduğunun ya da ne olmadığının ortaya konması önemlidir. Bazı kavramlar literatürde yer alan başka kavramlarla karıştı-

1) Olayın ardından Yeni Zelanda Başbakanı Jacinda Ardern'in duyarlı ve isabetli bir tutum sergileyerek saldırganın ismini asla zikretmemesi son derece etkileyici bulunmuş ve bu çalışmada da aynı duyarlılık gözletilmiştir.

rılabilmekte ya da olması gerekenin dışında, yanlış, yetersiz tanımlamalara konu olabilmektedir. Bu nedenle birbirine yakın anlamlar çağrıştıran benzer kavramlar arasındaki farklılıklar ve farklı kavramlar arasındaki benzerlikler birlikte ele alınarak, örtüşen ve ayrışan yönlerinin ortaya konması gerekmektedir. Bu bölümde makalenin ana konusunu belirleyen etnisite teriminin kökeni ve anlamı üzerinde durularak kavram netleştirilmeye çalışılacaktır.

1.1. Etnisite Kavramının Etimolojisi

Etnisite ya da etnik köken denildiğinde genel olarak ilk akla gelen, -çoğunlukla ırk temelli olmak üzere- aralarında yakın/uzak akrabalık ilişkisinden daha geniş çerçevede bir soy/kan bağı bulunduğu inanan sosyal grupların etkileşim düzeyleri ve doğal çevreleri olmaktadır. Ancak tarihsel süreçte yaşanan göçlere, savaşlara ya da olağan karşılaşmalara bağlı ilişkiler bağlamında insanlığın geçirdiği sosyokültürel evreler ve sürekli gelişerek değişen etkileşim ağları dikkate alındığında bu anlamda bir etnisite ve etnik köken algısının ya da tanımının çok da anlamlı olmadığı söylenebilir. Öyle ki toplumsal düzeyde olumlu ya da olumsuz her karşılaşma, farklı etnik kökenden gelen ve farklı aidiyet bağları bulunan sosyal gruplar arasında yeni ilişki ağlarının örülmesini beraberinde getirmektedir.

Modern dünyada insan hayatının ve karşılıklı yoğun etkileşime dayalı toplumsal gelişmelerin mahiyeti düşünüldüğünde soy/kan bağı temelli saf etnik aidiyetin uluslararası sistemde belirleyici olmaktan uzaklığı açıktır. Bununla birlikte, dönemsel yükseliş ve düşüşlerle seyretse de etnik temelli milliyetçilik akımlarının birkaç yüzyıldan bu yana dünya siyasetini şekillendiren unsurların başında gelmeye devam ettiği görülmektedir. Çelişkili görünen bu durumu ve etnisite, etnik grup/köken, milliyetçilik gibi birbiriyle yakından ilişkili kavramları açıklamaya yönelik, farklı sosyolojik ve siyasi yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar arasındaki temel ayrımın -sosyal bilimlerdeki pek çok konuda olduğu gibi- ele alınan sorunun dönemsel özelliklerine ve kavramlara yüklenen anlam farklılığına dayandığı söylenebilir.

Etnik köken ve milliyetçilik kavramlarının birbirleriyle ilişkili ya da farklı yönlerini ortaya koyabilmek için asıl belirleyici terim durumundaki etnisite sözcüğünün etimolojik temellerine bakmak gerekir. Bugün hemen hemen tüm Avrupa dillerinde (İngilizcede “*ethnicity*” ve “*ethnic*”, Fransızcada “*ethnie*” ...) ve Türkçede kullanılan *etnisite* ve *etnik* (sıfat) sözcüklerinin kökenleri Antik Yunan dönemine dayanmaktadır. Eski Yunanca kökenli kavramın farklı yazılı metinlerde ve destanlarda birbiriyle ilişkili -ancak aynı değil- çeşitli kullanımları görülmektedir. İlyada’da arkadaş takımı (*ethnos etairon*), insan kalabalığı (*ethnos laon*), arı kovanı ya da kuş sürüsü (*ethnea melisson* ve *ornithon*), Homeros’ta Akha ya da Likya kabilesi (*ethnos Achaion* ve *Lukion*), Pindaros’ta erkek ve kadın ırkları (*ethnos aneron* ve *gunaikon*), Herodotos’ta ve aynı şekilde Attikalı hatiplerde Med Halkı ya da millet (*Medikon ethnos*) anlamlarına gelen ifadeler bunlardan bazılarıdır. Bunların yanında kavramın Platon’da “haberciler kasti” anlamında (*ethnos kerukikon*) belli bir kabile ya da sosyal sınıfı, Ksenophon’da (kadınları anlatan *thelu ethnos* ifadesi gibi) bir cinsiyeti tanımlar şekilde kullanıldığı da görülmektedir (Smith, 2002a: 45).

Tüm bu kullanımların ortak yönü; aynı klan veya kabileye bağlı olmaları gerekmeksizin birlikte hareket eden veya yaşayan bir grup insanı -ya da hayvanı- tanımlar nitelikte olmalarıdır. Eski Yunancada aynı kökene/soya dayalı grupları, bir halkı, milleti ya da ırkı, hatta hayvanların bir türünü belirtmek için *ethnoston* ziyade *genos* terimi kullanılmıştır. *Ethnos*daki köken vurgusu biyolojik olmaktan ziyade sosyolojiktir, bu nedenle Yunancada sadece kan bağına dayalı birliği ifade eden ve kabile anlamına gelen *genostan* farklı bir anlam içermektedir (Smith, 2002a: 46). *Ethnos* terimi biyolojik ve soya dayalı farklılıklardan/benzerliklerden çok, kültürel farklılıkların/benzerliklerin ifade edilmesi için daha elverişlidir denebilir.

Yapılan bu değerlendirmeler neticesinde; atalara ait ortak mirasla karakterize edilen bir topluluktan geldiğine inanılan kimseleri ifade eden *etnisite* kavramının, eski Yunancada -geniş çerçevede- “*halk*” anlamında kullanılan ve ortak kökenden, akrabalıktan kaynaklanan kültürel birliğe karşılık gelen “*ethnos*” sözcüğünden türediği açıkça görülmektedir (Kurubaş, 2008: 13).

Ethnos kavramına dair yukarıda değinilen kullanımların Yunanlı olmayan, taşralı yabancı barbarlara yönelik olduğu, Yunanlıların kendilerini tanımlarken *genos Hellenon* terimini kullandıkları, M.S. 1. ve 2. yüzyılları kapsayan Yeni Ahit yazarları ve Kilise Babaları dönemlerinde *ethnos* kavramının Hıristiyan ve Yahudiler dışında kalan halkları ifade etmek üzere *ta ethne* şeklinde kullanılmaya başlandığı da bilinmektedir (Hutchinson ve Smith, 1996: 4). Bu durumda Antik Yunan’da ve devamında Roma’da; ortak biyolojik ve kültürel kökenleri, kabileleri, kavimleri, sosyal sınıfları ya da insanların doğdukları, yaşadıkları bölgeler gibi aidiyet unsurlarını tanımlamak için kullanılan *ethnos* kavramının ötekileştirici ve dışlayıcı nitelikte; döneminde medeni kabul edilmeyen, yabancı, barbar grupları/kavimleri tanımlamak için kullanıldığı da söylenebilir.

Etnisite kavramı özünde bir aidiyet ve aynı zamanda bir sahip olma duygusu ve söz eylemi içermektedir. Belli ve benimsenen bir kültürel, dini, teritoryal, sosyal vb. çevreye ait olmak ya da en azından öyle hissetmek etnisitenin, etnik kökenlerin ve buna bağlı milliyetçiliğin en temel unsurudur. Sayılan bu çevreler aynı zamanda bireylerin ve toplumların kendilerini iyi ve güvende hissetmelerini sağlamak adına sahip oldukları/olmak istedikleri değerlerin başında gelmektedir. Söz konusu aidiyet ve sahip olma durumu bir kimlik inşasını, bu ise doğal olarak ben/biz ve öteki(ler) algısını zorunlu kılmaktadır. Etkileşim düzeyi ve ölçüğü ne olursa olsun etnik çerçevede varlığı kabul edilen ya da tahayyül edilen “öteki” olgusunun bünyesinde mutlaka bir rekabet ve çatışma potansiyeli barındırdığı söylenebilir. Söz konusu rekabet ve çatışmalar ise bazen tarafların kendi egemenlik alanlarında birlik olmalarını, sosyoekonomik gelişmeyi ve refah düzeylerinin yükselmesini sağlamakta, çoğu zaman da yıkıcı ayrılıkların/ayırıcılıkların ve insani trajedilerin kaynağı olabilmektedir.

Etnisite teriminin etimolojisi ve yüklendiği anlam çerçevesinde; etnik köken, etnik grup, etnik milliyetçilik gibi pek çok kavramın da yine yukarıda değinildiği şekilde, salt biyolojik köken ve soy birliğinden ziyade ortak kültürel değerler üzerinden tanımlanması daha gerçekçi ve rasyonel bir yaklaşım olarak görünmektedir. Ancak etnisitenin

hem tarihi arka planı ve çıkış noktaları hem de fonksiyonları bağlamında farklı kuramsal yaklaşımlar bulunmaktadır.

1.2. Etnisite Kuramları

Etnisite kuramlarının; milletlerin, milliyetçilik duygularının ve milliyetçi akımların başlangıcını, temel unsurlarını ya da kapsamını esas alan farklı sınıflandırmaları söz konusudur. Bunlardan bazıları insanın yaratılışını, sosyo-biyolojik ve duygusal özelliklerini esas alırken bazıları da salt siyasi bağlamda millet ve milliyetçiliğe atfedilen önemi merkeze alarak önermelerde bulunmaktadır. Sosyal bilimlerin genelinde olduğu gibi siyaset bilimi ve sosyoloji alanındaki gelişmelerin dinamik yapısı göz önünde bulundurulduğunda etnisite ve milliyetçilik kuramlarına ilişkin mevcut sınıflandırmaların nihai olmadığını belirtmek gerekir. Bu nedenle eleştirel bir değerlendirmeye esas olacak şekilde, -bilinen tüm kuramları irdelemek yerine- belli noktalarda birbiriyle çelişen ve alternatif savları olan kuramların ele alınması daha uygun görünmektedir. Bu bölümde etnisite ve milliyetçilik konusunda literatürde yoğun olarak karşımıza çıkan primordialist ve perennialist yaklaşımlar ile modernist-araçsalcı yaklaşımlara kısaca değinilerek benzeyen ve ayrışan yönleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

1.1.1. Primordialist ve Perennialist Yaklaşımlar

Primordialist yaklaşımlar; kelimenin anlamına da uygun olarak² etnisite/etnik köken, millet ve milliyetçilik olgularının insanın yaratılışından itibaren, doğasında var olduğunu, sonradan kurgulanan ve insanların tercihleriyle şekillenen birliklilikler olmadığını, bu yönüyle verili ve kaçınılmaz olduğunu öngörmektedir. Primordialistlere göre insanlar -çoğunlukla- hayatlarının sonuna kadar içinde kalacakları bir etnik gruba mensup olarak doğarlar ve etnik gruplar da çoğunlukla kendi içinde doğanlardan oluşmaktadır. Etno-merkezci bu yaklaşıma göre, etnik grubun varlığının gücü ve birleştiriciliği genişletilmiş akraba ilişkilerine dayalıdır. Bu çerçevede etnisite, sosyal yakınlıkla organize olmuştur ve akrabalık ilişkilerine dair en geniş ölçekli olgudur denebilir (Horowitz, 1985: 55-59).

Kişiler bir aileye doğdukları gibi, bir etnik topluluğun içine de doğmaktadır (Özkırımı, 2013: 83). Bu anlamda etnik gruplar/topluluklar, ailelerin uzantısı olarak görülmüş ve “süper aileler” şeklinde nitelendirilmiştir (Van den Berghe, 1994: 102). Bu topluluk insanlar için sadece duygusal boyutta değil, gerçek anlamda da adeta geniş bir aile gibidir, bu nedenle toplumun fertleri arasında uzak ya da yakın bir akrabalık ilişkisinin varlığından söz etmek mümkündür. Etnik aidiyetin ve milletin temelinde de esasen, bu düzeyde bir yakınlık ve benimsenmiş bir akrabalık ilişkisi bulunmaktadır. Bu yakınlık birey açısından seçimlik değil, kabullenilmesi gereken bir durumdur. Bireyin içine doğduğu sosyal çevrede edindiği etnik kimlik ise yeme, içme, konuşma, koku alma, cinsellik gibi fizyolojik insan halleri kadar doğal kabul edilmektedir.

Primordialist yaklaşımda millet ilksel bir kategori olarak görülmekte ya da ilksel bağlılıklara dayandırılmaktadır (Bell, 2003:67). Bunun temelinde ise doğallık, ilk olma, ve-

2) İngilizcede primordial; “ilkel, ilk, en baştan beri var olan” gibi anlamlara gelmektedir. Bu çalışmada da literatürdeki orijinal haliyle (primordial) kullanılmıştır.

rili olma, güçlü olma, ortak bir kan bağı, dil bağı, din bağı, mezhep bağı, teritoryal bağ, ortak bir geçmiş, paylaşılan acılar, sevinçler ya da onur gibi, çok geniş bir yelpazede ele alınabilecek birleştirici, ama aynı zamanda grup dışında olanları ötekileştirici argümanlar vardır.

Söz konusu ilksel bağılıkların ve argümanların; *i.doğalcı*, *ii. sosyo-biyolojik* ve *iii. kültürel* olmak üzere, birbirlerini tamamlayıcı nitelikte üç ayrı yaklaşımla ele alınması mümkündür (Şimşek, 2009: 82-83).

i. Doğalcı primordializm: Bu bakış açısına göre insanlar bir ailenin üyesi oldukları gibi belli etnik toplulukların da üyeleridir. Milletler ve etnikler birbirinden farklı görülmez, dolayısıyla milliyetçilik de insanlığın doğasında var olan bir özellik olarak görülür (Smith, 2002b:29). Toplumların temel dayanışma birimi ve devletin meşruiyet zeminini olarak milletin, objektif bir gerçeklik olarak tarih boyunca var olduğu kabul edilir (Reynolds, 1994:137). Modern anlamda milli sadakat, her ne kadar güncel formlara dönüşse de eski ve derin etnik, dinsel, dinsel ve kültürel farklılıklara bağlı gelişmektedir (Lieven ve Harris, 1997:12). Etnik topluluklar/milletler birincil etkileşim alanlarında kendilerine özgü bir karaktere, misyona ve kadere sahip olduklarından, kendi kendini yönetme, kendi egemenlik alanlarında güvende ve bağımsız olma isteğindedir. Bu nedenle etnik topluluklar ait oldukları gruba sadakatle birlikte yabancılara karşı -doğal olarak- savunmacı davranışlara, kendilerinden olmayanlara düşmanlık beslemeye ve onları dışlamaya meyillidirler.

ii. Sosyo-biyolojik primordializm: Bu yaklaşımda doğumla gelen bağlardan öte, insanların genlerle aktarılan özellikleri ön plana alınmaktadır. İnsan ilişkilerinde egemen olan akraba kayırma (kin selection), karşılıklılık (reciprocity) ve zorlama (coercion) gibi temel güdülerin etnik gruplar için de geçeli olduğu savunulmaktadır (Van den Berghe, 1994:97). İnsanların aralarında kan bağı olan ya da olduğunu düşündükleri kişilere yönelip onlarla ilişkilerini güçlendirmeye çalışması, karşılıklı yarar sağlayabilmek amacıyla başkalarıyla iş birliğine yönelmesi ya da tek taraflı çıkar sağlamak için zor/güç kullanma eğilimleri hem bireylerde hem de etnik gruplarda birbirine yakın formlarda görülebilmektedir. Etnik gruplar ve milletler genişlemiş akraba gruplarının bir formu olarak görüldüğünden dolayı milletlerin ve etnik grupların, aktarılan genetik özelliklerle şekillendiği kabul edilmektedir (Van den Berghe, 1994: 97-102). Ancak toplum içerisinde her zaman var olan bireysel farklılaşma potansiyelini göz ardı eden sosyo-biyolojik yaklaşımların etnisiteyi oluşturan diğer -soyut/somut- unsurların genetik özelliklerle ilgisi ve nesilden nesile aktarımı konusunda çok da tutarlı olmadıkları söylenebilir.

iii. Kültürel primordializm: Bu bakış açısına göre ise etnik bağların doğallığından ya da genetik yollarla aktarımından ziyade, etnik topluluğu/milleti başkalarından ayırdığı düşünülen dil, din, gelenek ve ortak geçmiş gibi bağların öncelenmesi söz konusudur (Geertz, 1994:32-34). Kültürel primordializm etnisitenin/milletin kültürel bir ortaklık üzerinden var olduğu savına dayanır. Bir etnik toplulukta kültürel türdeşliğin yaygınlık ve kapsayıcılık düzeyinin doğalcı ya da sosyo-biyolojik yaklaşımlara nazaran daha yüksek olduğu söylenebilir. Onlarla kıyaslandığında, verili olmayıp sonradan şekillendiği

ve bir anlamda ikincil olduğu düşünülebilir olsa da etnik/millî kimlik inşasındaki önemi tartışmasızdır.

Perennialist (eskilci, daimici) yaklaşımlar; etnilerin başlangıcı noktasında primordialist yaklaşımlardan farklı kabullere sahiptir. Perennialistlere göre milletler, doğal unsurlardan ziyade tarihsel ve sosyolojik olgulardır. Bu çerçevede modern milliyetçilik de bir politik hareket ve ideoloji olarak kabul edilmektedir (Smith, 1998:159). Etniler, milletler ve milliyetçilik konusunda gerek tanımlamalar gerekse reel hayata etkileri bakımından perennialist ve primordialist yaklaşımlar arasında esasen önemli bir fark bulunmamaktadır. Perennialistler etnik kökenlerin ve milletlerin politik ve ideolojik saiklerle modern dönemde kurgulanmadığını, başlangıcı tam olarak bilinmemekle birlikte eski çağlardan beri var olduğunu ancak primordialistlerin öngördüğü gibi doğal ve verili olmadığını ileri sürmektedir. Buna göre millet; kökeni çok eskiye dayanan etnik grupların tarihsel tecrübe ve birikimleriyle sürekli gelişerek büründüğü yeni kimlik ya da ilk insanlardan bu yana var olan ortak sosyo-kültürel kimliklerin modern dönemdeki görünümü olarak kabul edilmektedir.

Buraya kadar yapılan tanımlamalar ve sayılan özellikleriyle primordialist ve perennialist yaklaşımların bireyler ve kitleler üzerindeki etkilerinin birbirinden çok farklı olmadığı sonucuna varılabilir. Üzerlerine yüklenen hayali ve abartılı öneme istinaden; etnik kökenlerin ve aidiyet bağlarının ne kadar geriye/eskiye dayandırılacağı konusunda aralarındaki küçük ayrımla birlikte her iki yaklaşımın, özellikle soy ve kan bağımlı kutsayan niteliklerinin, bireyler ve toplumlar arasında derin ayrımcılıkların, ötekileştirmenin ve düşmanlıkların yaşanmasında en önemli etkenler arasında sayılabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

1.1.2. Modernist -Araçsalcı Yaklaşımlar

Etnisite ve etnik köken/aidiyet sorunsalı modern dönemde küresel politikaların bir anlamda merkezine oturmuş olan millet tanımlamaları ve milliyetçilik akımlarıyla ilişkili olarak ele alınmıştır. Etnik kökenlerin ve milletlerin doğal, verili ya da başlangıcı bilinmeyecek kadar eskiye dayanan olgular olduğunu savunan primordialist ve perennialist yaklaşımların aksine modernist yaklaşımlar bunların özde var olmadığını, tarihsel süreçte yaşanan sosyolojik, politik, ekonomik gelişmelerle ve bu gelişmelerin dayattığı birtakım ihtiyaçlar sonucu ortaya çıktığını, daha doğrusu belli bir siyasi elit tarafından kurgulandığını savunmaktadır. Etnisitenin, millet tanımının ve milliyetçiliğin politik hedeflere ulaşmak için etkili bir araç olarak kullanıldığı iddiası modernist yaklaşımların temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle etnisite kuramları içerisinde modernist ve araçsalcı yaklaşımlar sınıflandırması -tamamen aynı anlama gelmemekle birlikte- çalışmamızda aynı başlık altında ele alınmaktadır.

Etnisitenin kültürel, siyasal ve ekonomik seçkinler tarafından toplumda kendi iktidarlarını ve avantajlarını koruyabilmek adına siyasal mitler yaratmalarının ve bu mitlerin manipülasyonunun bir sonucu olarak görülmesi araçsalcı yaklaşımın temel varsayımlarından biridir (Brass, 1991: 25). Bir grubu (siyasal düzeyde, bir devleti) temsil etmek iddiasında olan seçkinler, hem grubun hem de kendilerinin siyasal ve ekonomik pozisyonlarını

korumak ve geliştirmek adına farklı etnik kategoriler arasında ve/veya içerisinde grupların kültürel öğelerini kullanarak ve bazen de bu öğeleri değiştirerek veya yeni öğeler icat ederek siyasal iktidar, ekonomik çıkar ve sosyal statü yarışında avantaj elde etme çabasında olmaktadır (Sağır ve Akıllı, 2004: 13). Bu durum seçkinlere/siyasi elite, bireyleri, toplumları belli değerler, ortak mitler, bazı hayali bağlar ve konsolide edilmiş amaçlar etrafında toplayıp yönlendirmek suretiyle -ölçeği etki alanlarının genişliğine bağlı olmak üzere- belli bir gücü kontrol etme imkânı sağlamaktadır.

Etnisite ve milliyetçilik temelli sosyolojik ve politik kurguların tek yönlü olmadığı, toplumun/kitlelerin de bu süreçte rasyonel davranarak kendi çıkarlarına uygun yönelimler içerisine girdikleri göz ardı edilmemelidir. Toplumunu manipüle ettiği kabul edilen elitin dışındaki kitlelerin birtakım ortak mitler etrafında toplanması, mobilize olabilmesi ve grubun sağladığı/edindiği kimlik ile kendilerini özdeşleştirmeleri, bireylerin rasyonel tercihleriyle çıkarlarını maksimize etmeye yönelmesine dayandırılmaktadır (Hecther, 1996). Etnisiteye ve milliyetçiliğe yüklenen anlam çerçevesinde bu tercihler toplumsal dayanışma ortamının sağlanabilmesi için güçlü bir motivasyon kaynağı olmaktadır.

Etnik dayanışmaların grup üyelerinin maddi ihtiyaçlarını, güvenlik ve statü arayışlarını tatmin etmekte kullanıldığı genellikle bilinen bir durumdur (Esman ve Rabinovich, 1988: 12-13). Bireyler, sadece toplumsal kurumlar tarafından şekillendirilmezler; aynı zamanda bu kurumları kendi çıkarlarına uygun olarak yorumlayıp, kullanabilirler. Etnik gruplar, komünal kimlikler yoluyla, duygusal bağlarla birleştirdikleri çıkarlarını maksimize etmeye yönelmiş ve etkin eylemde bulunma kapasitesine ulaşmış kolektif aktörlerden oluşmaktadır (Young, 1993: 22). Bu durumda bir etnik gruba ait olma isteğini ya da buna gösterilen rızayı, bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve hayatlarını kolaylaştırabilmek üzere yöneldikleri araçsal bir strateji olarak görmek ve bu konudaki yönelimlerin siyasal, sosyal ve ekonomik saiklerle değişebileceğini söylemek mümkündür. Bunun doğal sonucu olarak, çıkarları zarar gören ya da zarar endişesine kapılan kişi ve/veya grupların etnisite temelli olarak ötekileştirdiği unsurlara düşmanca tutum içerisine girme ihtimalinin de her zaman var olduğu söylenebilir.

Etnisiteye dair söylemleri ve etnik sorunları egemen sınıfın güdümünde oluşan yapay bir çatışma olarak gören Marksist dünya görüşü de modernist yaklaşımlara eklenilebilir. İşçi sınıfı etnik çıkarların farklı olduğuna inandırılarak kendi içinde bölünmekte ve gerçek düşmanlardan ve konulardan (egemen sınıf ve sınıf mücadelesi) uzakta tutulmaktadır (Horowitz, 1985:106). Yönetici elit/sınıf (kapitalist sınıf) ırklar, uluslar, ırkçılık ve milliyetçilik gibi olgular sayesinde sınıflar arasındaki gerçek mücadeleyi gizlemekte ve bu sayede toplumdaki avantajlı konumlarını sürdürebilmektedir (Wallerstein; 2000:104-107). Marksist yaklaşımın etnisiteyi kaynakların paylaşımındaki adaletsizliğin ve kitleler arasındaki yararsız mücadelelerin yanı sıra egemenlerin iktidarlarına hizmet eden ayrılıkçı hareketlerin ve düşmanlıkların da kaynağı olarak gördüğü söylenebilir. Bu anlamda Marksist yaklaşım etnisiteyi -etnik kimliklerin kapitalist dünya ekonomisine hizmet ettiği öngörüsüyle- doğrudan kapitalist sistem eleştirisi bağlamında ele aldığı ve mücadele edilmesi gereken bir olgu/düşman olarak kabul ettiği görülmektedir.

Modernist yaklaşıma göre; milliyetçilik milletlerden önce gelmektedir. Milletlerin devletlere ve milliyetçiliğe değil, milliyetçiliklerin millete ve milli/ulus devlete temel

teşkil ettiği öngörülmektedir. Dolayısıyla millet/ulus, icat edilmiş bir gelenek olarak tali ve değişken bir olgudur. Ne asli ne de değişmez bir toplumsal birim olarak görülme- yen ve tarihsel açıdan çok da uzak/eski dönemlere ait olmadığı varsayılan milletin, ancak belli bir modern teritoryal devletle, milli devletle ilişkilendirildiği kadarıyla bir anlam ifade edebileceği, bu ilişkilendirme yapılmadığı sürece milleti ve milliyeti tartışmanın hiçbir yararı olmadığı kabul edilmektedir (Hobsbawm, 1993: 24).

Etnisite konusundaki modernist araçsalci yaklaşımların millet/ulus olgusunun doğal ve verili sabiteler olmadığı, aksine son birkaç yüzyılda yaşanan gelişmelere bağlı olarak son- radan insanlığın gündeminde yer edindiği noktasında -söylem düzeyinde farklılıklar olsa da- bir görüş birliğine sahip oldukları söylenebilir. Modernist yaklaşımların temel argüma- nı; milletlerin ve milliyetçiliğin sanayileşme, şehirleşme, kapitalist ekonominin gelişimi, ulus devletlerin kurulması gibi gelişmeler sonucunda ortaya çıktığı şeklindedir. Burada dikkat çekici olan milliyetçilik gibi etnisitenin ve milletlerin de aslında insanlık tarihinde kadim bir gerçeklik olmadığı, hepsinin aynı döneme ait tasavvurlar olduğu iddiasıdır.

Sonuç olarak modernist etnisite kuramcıları tarafından, milletlerin aslında siyasi elitin kendi hedeflerine ulaşmada bir araç olarak gördüğü milliyetçiliğin bir ürünü olduğu kabul edilmektedir. Ancak her ne kadar tali, hayali ve yapay olgular olarak görülse de millet ve milliyetçiliğin; bireylerin ve toplumların çıkarları doğrultusunda ortaya koydukları ras- yonel tercihlerinin yanı sıra duygularına ve maneviyatlarına da hitap ederek, onların belli bir gruba, geniş bir aileye ya da etnik kökene aidiyet ihtiyacı hissetmelerine de yol açtığı bir gerçektir. Kabul etmek gerekir ki bu tür kolektif duygu birlikteliği içerisinde bulunan bireylerin ve grupların kolaylıkla manipüle edilerek, kendileri dışındaki -ötekileştirdikle- ri- her bir unsuru düşman olarak görmesi ve onlarla mücadeleye ederken her türlü aşırılığa yönlendirilmesi mümkün hale gelmektedir. Bu durumun son birkaç yüzyıldır dünya siya- setinde yaşanan “etnik sorunların” temel kaynağı olarak nitelendirilmesi mümkündür.

1.1.3. Etno-Sembolcü Yaklaşım

Etno-sembolcü yaklaşım esasen yukarıda değinilen primordialist ve perennialist yak- laşım ile modernist yaklaşımlar arasında bir orta yol bulma çabasının ürünü gibidir. Her iki temel yaklaşımın argümanları (ilkçi/eskilci ve modernist yaklaşımlar) reddedil- memekle birlikte tek başlarına etnisiteyi ve millet olgusunu izah etmekte yeterli de gö- rülmez. Milletlerin gelişim sürecinin geniş bir zaman dilimi içinde değerlendirilmesi ge- rektiğini savunan etno-sembolcü yaklaşıma göre modern milletlerin doğuşu açıklanırken etnik geçmişlerinin de mutlaka dikkate alınması gereklidir (Guibernau ve Hutchinson, 2004: 1).

Bireylerin ve toplumların belli kültürel değerler etrafında bir araya gelebilmesi ve kendilerini içeren bir üstyapıyı içselleştirebilmesi için sembollerin, ortak mitlerin, miras- ların ya da tarihsel tecrübelerin birleştirici rolünde olduğu gibi, milletlerin doğuşu ve de- vamlılığı için de etnilerin, etnik kökenlerin ve geçmişe dayalı aidiyet ilişkilerinin önemli olduğu kabul edilmektedir. Ortak soy miti, paylaşılan tarihsel hafıza, bir ya da daha fazla ortak kültür unsuru, tarihi bir teritoryal bağ ve belli düzeyde bir dayanışma ilişkisine sa-

hip olan topluluklar şeklinde tanımlanabilen (Smith, 2000: 11) etniler için geleneklerin, tarihsel anıların, kahramanlıkların ortak acıların ve övünçlerin önemi büyüktür. Etnilerin kendini tanımlamasında ve devamlılığında etnik köken ve ortak soya dair mitler merkeze alınırken, kolektif duyguların canlanmasında ve uzun dönemde kültürel farklılığın (ayrıcalığın) sağlanmasında semboller önemli bir rol oynamaktadır (Amstrong, 1982: 5-8). Etno-sembolcü yaklaşım; etnisite, milletler ve milliyetçiliğe dair her şeyin en başından beri verili, doğal ve aslında değişmez olduğunu öngören ilkçi yaklaşımların tutarsızlığı yanında, bu olguların tamamen yeni ve belli siyasi hedefler için kurgulanmış olduğunu ileri sürerken tarihsel tecrübe ve birikimleri göz ardı eden modernistlerin tezlerine de yönelik temel bir eleştiri niteliğindedir. İnsanlığın sürekli gelişimine sahne olmuş tarihsel sürece bütüncül bakmanın gerekliliğine dayandığı anlaşılan etno-sembolcü yaklaşımın, diğer etnisite kuramları karşısında daha gerçekçi ve açıklayıcı olduğu söylenebilir.

2. Etnik Sorun Olgusu ve Küresel Politikadaki Yeri

Etni(k) kavramı bir grubun ya da toplumun, kısmen soyut kısmen de somut unsurlar içeren kabulleriyle şekillenen; ortak ırk, dil, din, milliyet ya da kültürel birliklerine dayanarak, kendilerini içinde yaşadıkları daha geniş toplumdan ayırt etmelerini mümkün kılan nitelikleriyle ilgilidir. Bundan önceki bölümlerde etnisite kuramları açıklanırken özellikle başlangıç/çıkış noktaları ve felsefi temelleri birbirinden farklı olsa da her bir kuramın değişmez öngörüsü durumunda pek çok ortak noktaları bulunduğundan söz edilmiştir. Belli değerler, ortak mitler, bazı hayali bağlar ve konsolide edilmiş amaçlar çerçevesinde farklı, ayrıcalıklı, güçlü ve üstün olma gibi sübjektif kabuller yanında; ortak bir soy miti, kan bağı, dil bağı, din ve mezhep bağı, teritoryal bağ, ortak bir geçmiş, paylaşılan acılar, sevinçler ya da onur gibi, kültürel, siyasal ve duygusal yönleri bulunan ortak noktalar etnik toplulukların -her birinin ayrı ayrı- birliğini sağlama ve sürdürmeye yöneliktir. Bu durum doğal olarak, tasavvur edilen grubun dışında olanların tamamının belli düzeyde ötekileştirilmesini beraberinde getirmektedir. Sayılan tüm bu unsurlar konusunda kendileriyle aralarında aynılık ya da türdeşlik bulunmayan etniler kaçınılmaz olarak; öteki, rakip ya da düşman olarak algılanmakta ve bu durum son derece normal olarak görülmektedir. Etnik sorunlarının kaynağını da esasen bu algılar oluşturmaktadır.

Son birkaç yüzyıldır uluslararası politikanın gündeminde önemli bir yer edinmiş olan etnik sorun kavramı bireylerin ve/veya grupların kendilerini ve aynı şekilde ötekileri soy, köken, dil, din, ırk, kültür gibi etnisiteye dair terim ya da niteliklerle tanımlayan gruplar arasındaki kronik anlaşmazlıklara ve cepheleşmelere karşılık gelmektedir (Stavenhagen, 1996: 284). Söz konusu anlaşmazlık ve cepheleşmelerin bireysel ya da kitlesel eylemlere yansıma biçimi, hakir görmeden toplumdan soyutlamaya, kültürel dışlamadan psikolojik ve fiziki şiddete kadar çok farklı şekillerde olabilmektedir. Etnik ayrımcılık ve öteki/yabancı düşmanlığı ile karakterize olan ve şiddet içeren tutumların son noktasında ise -bireysel ya da örgütsel düzeyde- etnik terör olarak nitelendirilebilecek eylemler yer almaktadır.

2.1. Etnik Ayrımcılık ve Öteki/Yabancı Düşmanlığı (Xenophobia/Zenofobi)

Etnik ayrımcılıkla ilgili sorunların tarafı bireyler ya da gruplar olabileceği gibi geniş kitleler/toplumlar ya da devlet(ler) de olabilmekte ve insanların hayatına etkileri açısından farklı düzeylerde ve biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir. Etnik sorun kavramı sadece kan bağına bağlı etnik kökenlerle ilgili bir konu değildir ve gündelik hayatta; sosyal statü çatışmalarından ve yaşam biçimi tercihlerinden din ve mezhep ayrılıklarına, cinsiyet eşitsizliğinden ırkçılığa kadar çok geniş bir yelpazede ele alınması mümkündür. Kaynağı ne olursa olsun, özünde mutlaka bir hak ihlali ve ayrımcılık bulunan etnik sorunlar nitelikleri itibarıyla; insan hakları sorunu, demokratikleşme sorunu, azgelişmişlik sorunu, azınlık sorunu, ayrılıkçılık sorunu gibi farklı düzeylerde ve yoğunluklarda ortaya çıkabilmektedir. Bu anlamda etnik ayrımcılığın, anlam çerçevesi de olabildiğince geniştir; öyle ki bir etnik grubu hakir görmek ve onlara kaba davranmaktan o etnik grubu tümüyle ortadan kaldırma yönünde aşırı duygular beslenmesine ya da devletler düzeyinde bu yönde politikalar izlenmesine kadar çok farklı boyutlarda görülebilmektedir.

Etnik sorunlar ya da etnik ayrımcılık konusunda da etnisite kuramlarından primordialist ve araçsalci yaklaşımların etkilerini görmek mümkündür (Ganguly ve Taras, 1998: 20-22). Doğal ve sosyo-biyolojik primordialist yaklaşımların, kan bağı ve ortak soy miti üzerinden biyolojik ve duygusal faktörlere yaptığı vurguların etnik sorunlara da temel teşkil ettiğinde kuşku yoktur. Ortak soydan gelme söylemi ve buna verilen önem, bireyleri, aile bağlarıyla ilgili duyarlılıklarında olduğu gibi, nesiller boyu süregelen köklü bağlarla şekillenen aidiyet duygusu ve kolektif grup dayanışması içerisinde motive etmekte ve korumacı tutumlara yönelmektedir. Söz konusu korumacı tutumun ise her zaman masum kalmadığını, çoğunlukla grupların saldırgan söylem ve eylemleriyle etnik sorunlara kaynaklık ettiğini söylemek mümkündür.

Modernist araçsalci yaklaşımlarda ise etnik sorunların temelde, etnik gruplar arasında kaynakların paylaşımındaki dengesizlik, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasındaki ayrımcılıklar, sosyal ve siyasal hayattaki fırsat eşitsizlikleri gibi çevresel faktörlere bağlı olarak politik ve sosyoekonomik nedenlerden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Her iki yaklaşımın da argümanları, kendi içerisinde tutarlılıklar barındırmakla birlikte ayrı ayrı değerlendirildiğinde süreci açıklamada genellikle yetersiz kalmaktadır. Sayılan nedenlere bağlı olarak farklı etnik gruplar/toplumlar arasında yaşanan rekabet ve mücadeleler bir realitedir ancak tek başına etnik sorunların kaynağı olmaktan uzaktır. Tüm bunlara etnik grupların sahip olduğu semboller, mitler, inançlar, kültürel değerler ve bunlara duyulan aidiyet bağlarıyla desteklenen motivasyonların da eklenmesi etnik sorunların açıklanmasını daha kolay hale getirmektedir. Bu nedenle bütüncül bakış açısıyla her iki yaklaşımın savlarının birbirini tamamlar nitelikte olduğu görüşüne dayanan etno-sembolcü yaklaşımın etnik sorunların kaynağı ve niteliği konusunda daha tutarlı olduğu söylenebilir.

Etnik ayrımcılığın niteliği, dozu ve yoğunluğu gerçekleştiği birimin ölçeğine ya da aktörlerin etki kapasitelerine göre değişkenlik arz etmektedir. Ancak asıl motivasyon kaynağı ne olursa olsun etnik sorunların değişmez niteliği; temelde kendi grubunu (etnik çevresini) farklı ve üstün görme eğilimine eşlik eden ayrımcılık ve öteki/yabancı olana

duyulan -gizli ya da açık- düşmanlıktır. Literatürde Xenophobia/Zenofobi olarak karşımıza çıkan yabancı düşmanlığı; içinde bulunulan topluma, kültüre, ulusal kimliğe ya da inanç çevresine yabancı olan bireyleri ve/veya grupları dışlayan, reddeden, kötüleyen, aşağılayan ön yargılara dayalı tutum ve davranışların tümünü içermektedir. Xenophobia (Zenofobi), Yunanca “korku” anlamına gelen “phobia (fobi)” ile “yabancı” ve “misafir” anlamına gelen “xenos (zenos)” sözcüklerinden türemiştir (Crush and Ramachandran, 2009: 4). Xenophobia (Zenofobi) kavramı esasen yabancıdan korkma anlamına gelse de halihazırda; “kendisine yabancı olanlardan nefret etme” ya da “yabancı düşmanlığı” fikrini ifade etmek için kullanılmaktadır. Söz konusu ayrımcılık ve düşmanlıklar farklı soya mensup ailelerin ya da en küçük yerleşim birimlerinde birlikte yaşadıkları halde aynı kökenden gelmediklerine inanan grupların kendi aralarındaki rekabette olduğu gibi, ulus devlet yurttaşlarının diğer devlet yurttaşlarına karşı tutumlarında ve farklı ırktan, dinden, mezhepten vs. oldukları gerekçesiyle “ötekileri” dışlayan, bölgesel ve/veya küresel düzeyde etkileşim potansiyeline sahip kitlelerin söz ve eylemlerinde de yaygın olarak görülebilmektedir.

2.2. Küreselleşen Etnik Terör

Etnik ayrımcılığın ve yabancı düşmanlığının gelebileceği son nokta fiili şiddet ve nihayet etnik terördür. Terör ve terörizm kavramlarına dair, farklı disiplinlere ilişkin çalışmalarda -belki de- yüzlerce farklı tanım yapılmış olabilir. Genellikle her bir disiplin ve elbette disiplin içerisinde her bir yazar/araştırmacı yoğun olarak üzerinde durduğu çalışma alanlarını merkeze alarak ayrı bir tanımlama yapma eğilimdedir. Bu yüzden terör ve terörizm konusunda herkesin üzerinde uzlaştığı net bir tanımdan bahsetmek zordur. Bununla birlikte terörün aktörleri, araçları, amaçları, hedefleri, motivasyon kaynakları gibi belirleyici unsurlarını içeren ve çok da değişken olmayan; şiddet, korku, dehşet güvensizlik ve tehdit içermeye, yasadışı, kontrolsüzlük, siyasi amaçlar/hedefler, propaganda, mesaj verme, masum sivil hedeflere yönelik olma gibi temel bazı özellikleri söz konusudur. Sayılan bu özellikleri çerçevesinde yeni tanımlar yapmak da elbette mümkündür. Ancak çalışmanın bu bölümünde terörün ayrıntılı tanımlamalarından ziyade küreselleşme ile birlikte geçirdiği dönüşüm ve ulaştığı boyut üzerinde durulacaktır.

İllegal unsurların gözdağı verme, zorlama, korkutma gibi yollarla, şiddet uygulayarak ya da uygulama tehdidinde bulunarak, politik, dini ya da ideolojik birtakım hedeflere ulaşma (Chomsky, 2002; 74) aracı olarak görülen terör eylemleri; doğrudan yöneldiği kurbanlarına zarar vermektense ya da onları ortadan kaldırmaktan öte hedefler gözetilerek gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda -ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın- terörün, genellikle görünen yüzünün ötesinde, perde gerisinde belirlenen daha büyük bir hedef kitlenin ya da yapının tutum ve davranışlarını etkilemeyi, sembolik isim, kurum ve birimlerden belirlenen kurbanların şahsında belli bir toplumu, kitleyi ya da siyasi yapıyı (genellikle bir devleti ya da devletleri) belli davranışlara yönlendirme amacı güttüğü söylenebilir (Wardlaw, 1982: 50).

Terör/izm olgusuna dair; faillerine, taraflarına, kullanılan yöntemlere, araçlara/silahlara, motivasyon kaynaklarına, etki alanlarına/potansiyeline vb. göre farklı isimlendir-

meler ve sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bireysel terör, örgütsel terör, devlet terörü, politik/ideolojik terör, siber terör bunlardan bazılarıdır. Bunların dışında terör faaliyetlerinin uluslararası sistem içerisindeki etkileşim potansiyeli bağlamında yerel, ulusal, bölgesel, uluslararası terör gibi, terör faaliyetlerinin boyutuyla ve etki alanıyla ilgili ayrı sınıflandırmalardan da bahsedilebilir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda bunlara, küreselleşmenin getirdiği imkanlar sayesinde fiziki ya da hayali hiçbir sınır tanımaksızın gerçekleştirilebilen ve etki alanıyla ilgili de adeta sınırı olmayan küresel terörün eklendiği söylenebilir.

Dünya üzerinde herhangi bir noktada gerçekleştirilen ve mesafelerden bağımsız bir şekilde dünyanın herhangi bir yerindeki insanlara kurumlara ya da devletlere mesaj verme, onları belli davranışlara yöneltme potansiyeli bulunan küresel terör esasen bilinen bazı terör türlerinin küreselleşmesinden ibarettir. Bundan kasıt, seçilen hedef/kurban, yöntem ya da eylem biçimi değişmese bile küreselleşme ile birlikte gelişen iletişim ve ulaşım imkanları sayesinde terörün propaganda gücünün ve etki alanının tarihte hiç olmadığı kadar ileri boyutlara ulaşmış olmasıdır. Özellikle ideolojik, din temelli ve etnik terör türlerinin şiddet dozu ve küreselleşme potansiyeli her zaman diğerlerinden daha yüksektir. Bunun en önemli nedeni ise hem olası kurbanların hem de etkilemek istenen kitlelerin belli bir ülke ya da bölge ile sınırlı olmamasıdır.

3. Yeni Zelanda Saldırısı; Küresel Etnik Terörün Somut Örneği

Yeni Zelanda saldırısını, oluş anından itibaren medyaya yansıyan detaylara ve ardından yapılan analizlere bakarak, temelde çok boyutlu etnisite sorunlarına dayanan kolektif bir nefretin yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Saldırının kimliğinden ve kişiliğinden bağımsız olarak, saldırının öngörülebilirliği, motivasyon kaynakları ve amaçları/hedefleri bakımından niteliğini ortaya koymak önemlidir. Bunun için saldırının detaylı bir şekilde irdelenmesinden ziyade saldırının motivasyonuna da kaynaklık eden radikal sağ eğilimlerle ilgili kısa bir tarihsel arka plan değerlendirmesi yapmak yerinde olacaktır.

3.1. Yeni Zelanda Saldırısının Tipolojisi ve İdeolojik Altyapısı

15 Mart 2019 tarihinde tamamen masum sivil insanlara yönelik olarak gerçekleştirilen ve tüm dünyada ve özellikle Müslüman toplumlarda derin infiale yol açan Yeni Zelanda saldırısının, gerek gerçekleştirildiği ülke, seçilen mekanlar ve yöneldiği kitle (kurbanlar) gerekse eylemin şekli ve içerdiği mesajlar dikkate alındığında, -aslında Avrupa için yeni olmamakla birlikte- 2000'li yılların başından itibaren Kıta Avrupası ülkelerinde yükselişe geçen aşırı sağ eksenli siyasi ve sosyolojik eğilimlerden bağımsız düşünülmemesi gerektiği söylenebilir. Zira her ne kadar Yeni Zelanda saldırısı olarak tarihe geçmiş/geçecek olsa da bu eylemin Yeni Zelanda'nın siyasi sistemi ya da sosyal yapısıyla ilgili radikal unsurlardan kaynaklandığını söylemek zordur. Olayın failinin Yeni Zelanda vatandaşı ya da orada yaşayan biri olmadığı, İngiliz asıllı Avusturalyalı olduğu kısa süre içerisinde ortaya çıkmıştır. Saldırının herhangi bir aşamada Yeni Zelanda orijinli aşırı sağcı yapı ya da gruplarla irtibatının tespit edilmemiş olması da olayı Yeni Zelanda özelinde yerel ve/veya ulusal dinamiklerle açıklamanın yetersiz olacağını düşündürmektedir. Bu nedenle saldırının ideolojik altyapısını ve motivasyon kaynaklarını Avrupa merkezci aşırı sağcı eğilimler üzerinden değerlendirmek yerinde olacaktır.

Aşırı/radikal sağ eğilimlerin temelinde etnik ve dini ayrımcılık gibi barışçıl olmayan unsurlar yer almaktadır. Farklı etnik, dini ve kültürel unsurları bünyesinde bulunduran Avrupa’da hem siyasal söylem ve örgütlenme hem de sahaya yansıyan eylemler ve sosyolojik dönüşüm dinamikleri açısından bu tür radikal eğilimler yabancı düşmanlığına, başka dinden olanlara karşı hoşgörüsüzlüğe ve ırkçılığa kolayca zemin oluşturmaktadır.

Son yıllarda giderek yükselen radikal sağ Avrupa için elbette yeni değildir. Milliyetçilik akımlarının ve ulus devletleşme sürecinin hız kazandığı 19. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa’da aşırı sağ eğilimlerin şekillenmeye başladığı söylenebilir. Radikal milliyetçi, faşist politik eğilimler “iki savaş arası dönem” olarak adlandırılan süreçte, özellikle 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve sonrasında, İtalya ve Almanya başta olmak üzere Avrupa’nın genelinde hâkim olmuştur.

Ekonomik bunalımdan/buhrandan etkilenen insanların desteğini alan 1930’lardaki radikal sağcı hareketlerle 2000’li yıllarda küreselleşme sürecindeki gelişmelerden ekonomik ve sosyal anlamda olumsuz etkilendiğini düşünenlerin yükselttiği “yeni radikal sağcı” eğilimlerin motivasyon kaynakları hemen hemen aynıdır (Godin ve Hanley, 2013: 2). Her ikisinde de asıl hareket noktası, -biz ve öteki ayrımı yaparak- kendini merkeze koyan hâkim etnik grubun/milletin mevcut kaynakları “hak etmediğini düşündüğü” başkalarıyla/ötekiyle paylaşmak istememesidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan ve Soğuk Savaş sonrası dönemde büyük hız kazanan düzenli ya da düzensiz göç hareketliliğinin en çok tercih edilen hedef noktası durumundaki Avrupa ülkeleri (genellikle AB üyesi ülkeler) için göç ve göçmenler konusu ekonomik etkilerinden öte siyasal ve sosyolojik açıdan önemli bir sorun alanı olmuştur. Son yıllarda radikal sağcı grupların hem politika yapıcılar hem de kamuoyu üzerindeki görünür ve görünmez baskılarının da etkisiyle Avrupa Birliği’nin göç ve sınır politikalarında giderek artan bir güvenleştirmeye yöneliminin hâkim olduğu görülmektedir. Bunun doğal sonucu olarak Avrupa’da yabancılara ve göçmenlere karşı beslenen korku ve düşmanlık duyguları yanında onları hakir görme ve dışlama eğilimleri de kontrolsüz bir şekilde büyümektedir.

Ötekileştirme, asimetrik rekabet ve yabancı düşmanlığı temelinde gelişen radikal sağcı unsurların; aktiviteleri, etki şekilleri ve tipolojileri açısından dört farklı görünümünden bahsetmek mümkündür.

- i. Mevcut sistem içerisinde faaliyet gösteren ve seçimlere düzenli katılan legal siyasal partiler,
- ii. Geleneksel siyasal kanallardan dışarıda kalan ve siyasal parti niteliği taşımayan, kitleleri mobilize etmeye yönelik sosyal hareketler,
- iii. Resmi siyasal sistemin dışında, daha radikal düzeyde sistem karşıtı ve şiddet yanlısı küçük organizasyonlar/örgütler,
- iv. Şiddet yanlısı, aktivist bir ideolojik profil çizen, siyasal parti veya legal yapıların dışında hareket eden ve çoğunlukla terör eylemleri gerçekleştirmeyi yöntem eden “yalnız kurt” tipolojisi (Goodwin, 2012: 43-44).

Bunlardan ilk ikisi sistem içerisinde legal yapılar şeklinde görülmekteyken diğer ikisi

doğrudan şiddet ve terör eylemlerini benimsemiş illegal unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddet yanlısı illegal küçük gruplara/örgütlere en bariz örnek olarak Almanya'daki NSU (National Socialist Underground) gösterilebilir. Yalnız kurt tipolojisi ise 2011 yılında 77 kişinin yaşamını yitirdiği, 242 kişinin ise yaralandığı, "Norveç saldırıları" olarak adlandırılan terör eylemlerinin faili ile somutlaşmıştır. Yeni Zelanda saldırısının faili de aynı şekilde bu kategori içerisinde değerlendirilmek durumundadır. Ancak "yalnız kurt" niteliğinin, çoğu kez, toplumda infiale yol açan şiddet eylemlerinin bireysel düzeye indirgenerek arkasındaki organize yapıyı gizlemek adına bir kamufraj olarak kullanıldığı da göz ardı edilmemelidir. Yukarıda sıralanan bu dört tip unsurun aralarında doğrudan organik bağ yokmuş gibi gözükse de birbirlerinden etkilendiklerini, bu yüzden eş zamansız da olsa söz ve eylem birliği içerisinde olduklarını söylemek elbette yanlış olmayacaktır.

Radikal sağcı oluşumların ekonomik ve politik çıkar/üstünlük elde etme temelli argümanları etnisite konusundaki modernist araçsalci yaklaşımların öngörülerıyla örtüşmektedir. Yeni Zelanda saldırısında da -saldırmanın sosyal medya hesabından yayınlamış olduğu bildiriden anlaşıldığı üzere- ekonomik ve politik temelli olmakla birlikte demografik unsurlara dayandırılan yabancı düşmanlığının ön planda olduğu ve saldırmanın bu konuda aşırı sağcı Fransız Renaud Camus'nün Le Grand Remplacement (Büyük Yer Değiştirme) teorisinden ve aynı adı taşıyan kitabından etkilendiği görülmektedir.³

Bu çalışmanın etnisite kuramlarının ele alındığı bölümünde değinildiği üzere primordialist yaklaşımın öngörüsü, milletlerin kan bağı, soy birliği ya da aynı ırktan olma gibi doğal ve verili unsurlara dayandırılmasıdır. İnsanların mensup olacakları aileyi ya da ırkı en başından kendi tercihleriyle belirlemeleri mümkün olmadığı gibi bunu değiştirebilmeleri de söz konusu değildir. Bu yüzden herhangi bir aileye ya da ırka mensubiyetin üstünlük ya da aşağılık sebebi olması düşünülemez. Ancak bu şekilde rasyonellikten uzak üstünlük iddialarına dayanan ve insan hakkı ihlallerinin temeli olan ırkçı ayrımcılığın insanlık tarihinde başlangıcı bilinemeyecek kadar eskiye dayandığı söylenebilir. Avrupa'da yükselen radikal sağcı eğilimlerin de aynı şekilde beyaz ırkın üstünlüğü varsayımına dayalı neo-ırkçı, şiddet yanlısı ve agresif karakterli olduğu görülmektedir. Yeni Zelanda saldırısını gerçekleştiren saldırmanın Avrupa merkezci bir bakış açısına ve beyazların diğer ırklardan daha üstün olduğu (*white supremacy*) düşüncesine sahip olduğu da yayınladığı bildiriden net olarak anlaşılmaktadır. Irk ayrımcılığına ve beyaz ırkın üstünlüğüne dayalı tezler üzerinden kurgulanmış olan Yeni Zelanda saldırısının bir *etnik terör* eylemi niteliğinde olduğu son derece açıktır.

Yeni Zelanda saldırısında hedef alınan insanların/kurbanların Müslümanlar olması ve saldırının camide ibadet eden sivillere yönelik gerçekleşmesi radikal ırkçı tutumun yanında, bir başka etnisite unsuru olan din/inanç konusunda da yükselen hoşgörüsüzlüğün açık bir göstergesidir. Saldırmanın yayınladığı bildirinin birçok yerinde İslamofobi vurgusu, İslam düşmanlığı ve bunlarla ilişkili olarak Türk düşmanlığı içeren ifadelere yer verilmiş olması saldırının *din temelli etnik terör* niteliğini de ortaya çıkarmaktadır.

3) Saldırmanın yayınladığı ve medyada "manifesto" olarak yer alan bildirinin başlığı da aynı adı taşımaktadır; İng."The Great Replacement".

Terör eylemini gerçekleştirmek için saldırganın seçtiği yerin/ülkenin çok kültürlülük, göçmen politikaları ve hoşgörü konusundaki özelliği de dikkat çekicidir. Başbakan Jacinda Ardern'in ifadesiyle; 200'den fazla etnik grubun yaşadığı, 160 dilin konuşulduğu, gelenleri hoş karşılayan bir ülke olmakla övünen (BBC News, 2019) Yeni Zelanda'da böyle bir saldırının gerçekleşmesi saldırganın vermek istediği mesajı ortaya koyma adına anlamlıdır. Ayrıca İngiliz asıllı, Avusturalya vatandaşı, orada doğan ve yaşamaya devam eden birinin, Avrupa'daki göç/göçmen politikalarına ve demografik değişimlere karşı çıkarak ve Müslümanlara (aynı zamanda Türklere) olan düşmanlığını merkeze koyarak, Yeni Zelanda'da bir katliam gerçekleştirmesi ve bunu tüm dünyanın görmesini sağlayacak şekilde sosyal medya üzerinden yayınlaması saldırının *küresel etnik terör* tanımlamasına tam karşılık geldiğini göstermektedir.

Küresel etnik terör kavramının anlam içeriği; terörün, etnik ayrımcılık temeline dayandırılarak ve küreselleşmenin imkanlarından faydalanılarak, nicelik olarak küçük bir kuvvetle/ekiple (bazen tek bir kişiyle) küresel düzeyde çok yönlü etki oluşturma potansiyeli ile ilgilidir. Bir anlamda modern dönemde terörün yeni yüzü sayılabilecek bu potansiyelin, küresel barışı tehdit edecek iki önemli riski bünyesinde barındırdığı söylenebilir. *Birincisi*, radikal sağcı, ayrılıkçı oluşumları ya da bireyleri özendirme/cesaretlendirme, *ikincisi* ise hedef alınan çok büyük kitlelerin/etnik yapıların bünyesinde yer alan radikal unsurların aşırılıkçı reaksiyonlarına ve misilleme eylemlerine zemin hazırlamasıdır. Yeni Zelanda saldırısını gerçekleştiren teröristin 2011 yılındaki Norveç saldırılarını gerçekleştiren teröristi rol model olarak almış olması bu risklerden ilkinin, 21 Nisan 2019 tarihinde Sri Lanka'da kilise ve otelleri hedef alan ve 300'den fazla kişinin ölmesine, yüzlerce kişinin yaralanmasına yol açan terör saldırılarının Yeni Zelanda saldırısıyla ilişkilendirilmesi (Anadolu Ajansı [AA], 2019) ise ikincisini doğrular niteliktedir.

Sonuç

Modern dünyada uluslararası sistemin işleyişini etkileyen, askeri, politik, ekonomik, sosyolojik pek çok bileşen ve sorun alanı söz konusudur. Son iki yüzyılda ulus devlet yapılanmalarıyla birlikte görünürlük kazanan milliyetçilik ve buna eşlik eden etnik sorunlar bunların başında gelmektedir. Uluslararası sistemin aktörleri arasındaki rekabet ve güç mücadelesine bağlı olarak insanlığın maruz kaldığı büyük trajedilerin temelinde de ekonomik çıkar çatışmaları, din/inanç ayrılıkları ve farklı boyutlarıyla da olsa etnik sorunlar yer almaktadır.

Etnisite ya da etnik köken denildiğinde genellikle, aralarında yakın/uzak akrabalık ilişkisinden daha geniş çerçevede bir soy/kan bağı bulunduğuna ya da aynı ırktan olduklarına inanılan sosyal grupların etkileşim düzeyleri ve doğal çevreleri akla gelmektedir. Oysa ki toplumsal düzeyde göçler, savaşlar, ticari ilişkiler vb. sayesinde gerçekleşen olumlu ya da olumsuz her karşılaşma, farklı etnik kökenden gelen ve farklı aidiyet bağları bulunan sosyal gruplar arasında yeni etkileşim ağlarının örülmesini beraberinde getirmektedir. Söz konusu etkileşim ağları dikkate alındığında salt biyolojik köken, soy, ırk ya da kan bağı ile şekillenen bir etnisite ve etnik köken algısının ya da tanımının çok da anlamlı olmadığı söylenebilir.

Etnisite kavramı esasen, bir grubun ya da toplumun, kısmen soyut kısmen de somut unsurlar içeren kabulleriyle şekillenen; ortak ırk, dil, din, milliyet ya da kültürel birliklerine dayanarak, kendilerini içinde yaşadıkları daha geniş toplumdaki ayrıtmelerini mümkün kılan nitelikleriyle ilgilidir.

Etnisitenin hem tarihi arka planı ve çıkış noktaları hem de fonksiyonları bağlamında farklı kuramsal yaklaşımlar bulunmaktadır. Etnisite/etnik köken, millet ve milliyetçilik olgularının insanın yaratılışından itibaren, doğasında var olduğunu, sonradan kurgulanan ve insanların tercihleriyle şekillenen birliktelikler olmadığını, bu yönüyle verili ve kaçınılmaz olduğunu öngören primordialist (ilkçi) yaklaşımlar ile söz konusu olguların, başlangıcı çok eskilere dayansa bile insanın yaratılışından itibaren var olmadığını öne süren perennialist (eskilci) yaklaşımlar büyük ölçüde birbirini destekler niteliktedir. Modernist araçsalci yaklaşımlarda primordialist ve perennialist yaklaşımların aksine etnisitenin, milletlerin ve milliyetçiliğin tarihsel süreçte yaşanan sosyolojik, politik, ekonomik gelişmelerle ve bu gelişmelerin dayattığı birtakım ihtiyaçlar sonucu ortaya çıktığı, daha doğrusu belli bir siyasi elit tarafından kurgulandığı savunulmaktadır. Modernist kuramcılar etnisitenin, millet tanımının ve milliyetçiliğin politik hedeflere ulaşmak için etkili bir araç olarak kullanıldığı iddiasındadır. Etno-sembolcü yaklaşımda ise modern milletlerin doğuşu ve gelişimi açıklanırken doğal ve verili kabul edilen etnik geçmişlerinin de dikkate alınması gerektiği öne sürülerek bir orta yol bulunmaya çalışılmaktadır.

Aralarında etnilerin temel referans noktası ve başlangıcıyla ilgili önemli farklılıklar bulunsa da tüm kuramların ortak noktası; etnik toplulukların birtakım değerler, ortak mitler, soyut ya da somut bazı bağlar ve konsolide edilmiş amaçlar çerçevesinde birliklerini sağlamaya yönelik davranışları öngörüsüdür. Bu durum doğal olarak, tasavvur edilen grubun dışında olanların ötekileştirilmesini ve onlar karşısında farklı, ayrıcalıklı, güçlü ve üstün olma gibi rasyonellikten uzak, sübjektif kabulleri beraberinde getirmektedir. Kendileriyle aralarında aynılık ya da türdeşlik bulunmayan etnikler, kaçınılmaz olarak öteki, rakip ya da düşman olarak algılanmakta, etnik sorunlarının kaynağını da esasen bu algılar oluşturmaktadır. Etnik ayrımcılık temelli sorunlar ötekini aşma ve değersiz görmeden psikolojik ve fiziki şiddet uygulamaya kadar farklı boyutlarda görülebilmekte ve bu şiddet kontrol edilmediği takdirde bireysel ya da örgütsel düzeyde etnik terör eylemlerine dönüşebilmektedir.

Geçmiş çok daha eskiye dayanmakla birlikte 2000'li yılların başından itibaren özellikle Avrupa'da yükselişe geçen radikal sağcı eğilimlerin temelinde de ben/biz ve öteki algısına dayanan etnik ve dini ayrımcılık yer almaktadır. Yüzlerce yıldır farklı etnik, dini ve kültürel unsurları bünyesinde bulunduran Avrupa'da ötekileştirici siyasal söylemler ve sosyolojik dönüşüm dinamikleri sayesinde bu tür radikal eğilimler yabancı düşmanlığına, başka dinden olanlara karşı hoşgörüsüzlüğe ve ırkçılığa, dolayısıyla da şiddete ve etnik terör eylemlerine zemin oluşturmaktadır.

Oluş anından itibaren medyaya yansıyan detayları ve saldırgan tarafından sosyal medya üzerinden yayınlanan bildiride yer alan ifadeler itibarıyla, temelde çok boyutlu etnisite sorunlarına dayanan kolektif bir nefretin yansıması olan Yeni Zelanda saldırısı, Kıta Avrupası ülkelerinde yükselişe geçen aşırı sağ eksenli siyasi ve sosyolojik eğilimlerden

bağımsız düşünülmemelidir. Bildiride yer alan yabancı düşmanlığına dair söylemler ve beyaz ırkın üstünlüğüne yapılan vurgular dikkate alındığında Yeni Zelanda saldırısının etnik terör kapsamında ele alınması gerektiğinde şüphe yoktur. Ayrıca bu saldırıda kullanılan yöntem, belirlenen hedefler, kurbanlar, seçilen ülke gibi hususlar ile -eylemin etkisini sınırsızca büyütme adına- saldırı anının tüm dünyada izlenebilecek şekilde sosyal medya üzerinden yayınlanması olaya farklı bir boyut kazandırmaktadır. Aslen Avrupalı (İngiliz asıllı), Avusturalya vatandaşı bir radikal sağcı terörist tarafından, kendi ülkesinde değil başka bir ülkede, küreselleşmenin getirdiği çeşitli imkanlardan yararlanılarak gerçekleştirilen ve etnik ayrımcılığın tüm yönlerini içeren Yeni Zelanda saldırısının *küresel etnik terör* olarak nitelendirilmesi ve bu şekilde adlandırılması yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Anadolu ajansı (AA) (2019). *Sri Lanka'daki saldırılar Yeni Zelanda'daki terör saldırısının intikamıydı' iddiası*, (Emre Aytekin, 23 Nisan), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sri-lankadaki-saldirilar-yeni-zelandadaki-teror-saldirisinin-intikamiydi-iddiasi/1460794> adresinden 12 Temmuz 2019'da alınmıştır.
- Armstrong, John A. (1982). *Nations before nationalism*, North Carolina: University of North Carolina Press.
- BBC News (2019). *Yeni Zelanda başbakanı Jacinda Ardern BBC'ye konuştu: Irkçı, aşırı sağcı ideolojiye karşı küresel mücadeleye ihtiyacımız var.* (20 Mart), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47636067> adresinden 12 Temmuz 2019'da alınmıştır.
- Bell, Duncan S.A. (2003). *Mythscapes: memory, mythology, and national identity*, *British Journal of Sociology*, 54 (1), 63–81.
- Brass, Paul R. (1991). *Ethnicity and nationalism: Theory and comparison*, Londra: Sage Publications.
- Chomsky, N. (2002). *11 Eylül*, (Çev. Dost Körpe), İstanbul: Om Yayınevi.
- Crush, J. and Ramachandran, S. (2009). *Xenophobia, international migration and human development. United Nations development programme human development research paper, 2009/47*, http://samponline.org/wp-content/uploads/2017/06/2009-hdrp_2009_47-1.pdf, Erşim Tarihi: 11.07.2019.
- Esman, Milton J. ve Rabinovich, I. (1988). *Ethnicity, pluralism, and the state in the Middle East*, Londra: Cornell University Press.
- Ganguly, R. ve Taras, R. (1998). *Understanding ethnic conflict, The International Dimension*, New York: Longman.
- Geertz, C. (1994). *Primordial and civic ties*, John Hutchinson and Anthony D. Smith (Edt.), *Nationalism*, (29-34). Oxford: Oxford University Press.
- Godin, E. ve Hanley, D. (2013). Introduction: No enemies on the right? Competition and collusion between conservatives, moderates and extreme right parties in Europe, *Journal of Contemporary European Studies*, 21 (1), 2-4.
- Goodwin, M. (2012). *The new radical right: Violent and non-violent perspectives (Briefing paper)*, London: Institute for Strategic Dialogue.

- Guibernau, M. and Hutchinson, J. (2004). History and national destiny, *Nations and Nationalism*, 10 (1/2). 1-8.
- Hether, M. (1996), Ethnicity and rational choice theory, A. Smith, J. Hutchinson (Edt.), *Ethnicity* (90-97). Oxford-New York: Oxford University Press.
- Hobsbawm, Eric J. (1993). *1780'den günümüze milletler ve milliyetçilik; "program, mit, gerçeklik"*, (Çev. Osman Akinhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Horowitz, Donald L. (1985). *Ethnic groups in conflict*. London: University of California Press.
- Hutchinson, J. ve Smith, Anthony D. (1996). *Ethnicity*, Oxford: Oxford University Press.
- Kurubaş, E. (2008). Ulus-devlet ve etnik gruplar arasındaki varoluşsal ilişki, *Doğu Batı* (44), 10-41.
- Lieven, A. and Francis, H. (1997). Qu'est-ce qu'une nation?: Scholarly debate and the realities of Eastern Europe, *The National Interest*, 49, 10-22.
- Özkırmı, U. (2013). *Milliyetçilik kuramları eleştirel bir bakış*. Ankara: Doğu Batı Yayıncılık.
- Reynolds, S. (1994). Regnal sentiments and medieval communities, John Hutchinson and Anthony D. Smith (Edt.), *Nationalism*, (137-140). Oxford: Oxford University Press.
- Sağır, M. Öztoprak ve Akıllı, H. Serkan (2004). Etnisite Kuramları ve eleştirisi, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (1), 1-22.
- Smith, Anthony D. (1998). *Nationalism and modernism: A Critical survey of recent theories of nations and nationalism*, London: GBR: Routledge.
- Smith, Anthony D. (2000). Theories of nationalism: alternative models of nation formation, Miachael Leifer (Ed.), *Asian Nationalism*, (1-20). London: GBR: Routledge.
- Smith, Anthony D. (2002a) *Ulusların etnik kökeni*, (Çev. Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir), Ankara: Dost Kitabevi.
- Smith, Anthony D. (2002b). *Küreselleşme çağında milliyetçilik*, (Çev. Derya Kömürcü), İstanbul: Everest.
- Stavenhagen, R. (1996). *Ethnic conflicts and the nation-state*, London: Macmillan Press.
- Şimşek, U. (2009). Milliyetçilikler ve milletin oluşumu üzerine bir inceleme, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (2): 81-96.
- Van den Berghe, P. (1994). A Socio-biological perspective, John Hutchinson and Anthony D. Smith (Edt.), *Nationalism*, (96-103). Oxford: Oxford University Press.
- Wallerstein, I. (2000). Halklığın inşası: Irkçılık, milliyetçilik ve etniklik, Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein (Edt.), *ırk ulus sınıfı; belirsiz kimlikler*, (Çev. Nazlı Ökten), (90-108)., İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Wardlaw, G. (1982). *Political terrorism: Theory, tactics, and counter measures*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Young, C. (1993). The dialectics of cultural pluralism: Concept and reality, C. Young (Ed.), *The rising tide of cultural pluralism*, (3-35). Wisconsin: The University of Wisconsin Press,